

רבנות: האתגר

עורכים:

ידידיה צ' שטרן, שוקי פרידמן

כרך ראשון

הסניף
מרכז-מזרח

עם עובד

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

תפקידי הרבנות הקהילתית בימינו ומשמעותה

דוד ביגמן

המצב הקיים – בעיות ופתרונות מהשטח

נדמה שההיבט המאפיין יותר מכול את מקומו של הרב בקהילה בת ימינו הוא התמורה היסודית במערכת היחסים שבין הרב לקהילתו, הנובעת מן השינויים שעברו קהילות ישראל במאות השנים האחרונות: ההשכלה, ההגירות הגדולות, מאורעות מכוננים – השואה מצד אחד והתקומה מצד אחר – אשר שינו בלא היכר את הקהילה, את הרב ואת היחס ביניהם.

אנו עדים בימינו לתהליך מתמשך של אבדן סמכות הרב ושל מרחק הנפער בינו לבין קהילתו. מערכת היחסים שבין הרב לקהילה נקלעת לקשיים של ממש אשר אינם מאפשרים המשך תקיין של פסיקה קהילתית. מובן שתהליכים אלו משפיעים בצורות רבות על השיח הדתי העכשווי ואף על המערכת ההלכתית היום-יומית בעולמנו, שכן אבדן סמכותו של הרב והיעדר תקשורת בינו לבין קהילתו מביאים לריחוק מן ההלכה עצמה. הדבר מתבטא בתופעות שונות כגון 'נטישת' הפסיקה הרבנית הקהילתית ומעבר לקיום הלכה על פי ספרי הלכה תמציתיים ועל פי עיון בספרי קיצורים למיניהם, אשר ודאי אין בהם את העומק של הפסיקה המסורתית. גם חלק מתופעות פריצת גדר ההלכה שאנו עדים להן קשור לריחוק שבין הרב לקהילתו. חברי הקהילה אינם מוצאים מענה הלכתי ראוי לצרכיהם, ומתוך כך הם 'מוותרים' על ההלכה, ויתור חלקי או מלא. הדבר מתבטא לעתים גם בצורות קיצוניות פחות – הקהילה מצייתת לפסקי הרב המקומי אך הדבר מלווה בתחושת ניכור כלפי עולם ההלכה.

בבואי לפרוט ולנתח את הבעייתיות במצב היחסים הנוכחי שבין הרב לקהילתו אתמקד בשלוש נקודות עיקריות המייצגות בעיניי את הקשיים המרכזיים שמערכת יחסים זו נקלעה אליהם. כפי שנראה, קשיים אלו גוררים עמם ניסיונות התמודדות שונים, טבעיים או כפויים, אשר לעתים קרובות אינם נותנים פתרון ממשי לבעיה השורשית, ובמקרה הגרוע יותר הם אפילו מחריפים אותה ומערימים עוד קשיים על מערכת סבוכה זו. בדבריי אתייחס, אם כן,

גם לניסיונות ההתמודדות עם המצב הקיים ואנסה להצביע על חסרונותיהם הכולטים.

התפוררות מוסד הקהילה

אחת התמורות הכולטות כדורות האחרונים בעולם בכלל ובישראל בפרט היא שכירת מבנים חברתיים ודפוסים מחייבים. האקלים התרבותי והחברתי של ימינו בקושי מאפשר קיום של קהילה יציבה בעלת אפיון גאוגרפי ו'סדר יום' קבוע ומוגדר כנהוג בקהילות הקדומות. קהילות רבות אינן גאוגרפיות עוד אלא מתהוות חדשים לבקרים במעגלים חברתיים שהמכנה המשותף להם לא בהכרח מבוסס על מגוריהם של חברי הקהילה. דוגמה בולטת לשינוי זה היא ה'קהילות' של בוגרי הישיבות ובוגרות המדרשות. בוגרים ובוגרות אלה ממשיכים לשאול לעצת הרבנים והמורים מן המוסד שלמדו בו מתוך הזדהות טבעית עם דרך רוחנית ותורנית מסוימת. עוד עדות למגמה החדשה היא ה'קהילות' האינטרנטיות שסמכות רבנית הלכתית קבועה היא שמלכדת אותן סביב הנחות יסוד רעיוניות ותרבותיות דומות.¹ קהילות אלו, וירטואליות במידה זו או אחרת,² מפוררות את מושג הקהילה הישנה, המרוכזת סביב בית כנסת משותף או חולקת אזור מחיה. הקשרים הקהילתיים בקהילות אלה מתאפיינים בחציית גבולות המקום המקובלים, אך גם בהומוגניות יחסית מבחינת גיל ולעיתים גם מבחינת העולם הערכי. ההתגוונות ההולכת וגדלה של הקהילות בימינו היא כר נוח להיווצרותן של קהילות כמעט אחידות, לפחות בעיני המתבונן החיצוני, הנהנות מן האפשרויות המודרניות של קשרים חברתיים ואידאולוגיים שכמעט אינם מוגבלים בזמן ובמקום.

1 בהמשך דברינו נשוב ונתייחס לפסיקה באינטרנט ולהשפעותיה.

2 קהילות של בוגרי ישיבות ובוגרות מדרשות נוטות יותר מטבען לקיום קשרים חברתיים – וממילא לשיח חברתי, תרבותי ורעיוני – גם בעולם הממשי. קשרים אלו ממשיכים קשרי עבר מתקופת הלימודים המשותפת במוסד התורני ואף שהם עשויים להתרופף עם השנים, אחיזתם ב'מציאות הראלית' גדולה יותר משל הקהילות האינטרנטיות, שספק אם הן מצליחות לשמור על מידה של קביעות. התחושה היא שהציבור בקהילות האינטרנטיות מתחלף בלא הרף ושברבים מן המקרים לא מדובר בקהילה 'מגובשת' במובן המקובל של המילה.

מובן שהתהוותן של קהילות כאלו, הבאה בד בבד עם פירוק מוסד הקהילה המסורתית, פוגעת בצורה אנושה בתפקידו של הרב הקהילתי ומצמצמת את תפקודו בלא היכר. בלי קהילה מגובשת ויציבה הפסיקה הרבנית-קהילתית מאבדת מן הרלוונטיות שלה, ולרב אין מקור אמתי לשאוב ממנו את סמכותו. החיסרון הכולט בקהילות הא-גאוגרפיות והווירטואליות הוא היעדר המגע הישיר, מבע הפנים, שפת הגוף, ה'ביחד' בשעת שמחה ובשעת צרה. חיסרון זה בא לידי ביטוי גם בפסיקת ההלכה ובהסכר המתלווה אליה, שכן פעמים רבות אין הרב פוגש את צאן מרעיתו פנים אל פנים. במציאות כזאת קשה לשער אם השאלה נשאלה במקום שיש בו צורך גדול או חשש להפסד מרובה (נסיבות העשויות כמובן להשפיע מהותית על ההכרעה ההלכתית) ואם ראוי לסמוך על עמדות הלכתיות מקובלות פחות או שמה להפטיר כדאשתקד.

מכיוון שלעיתים התשובות ניתנות בצורה הגלויה לכול, במיוחד בקהילות האינטרנטיות, ייתכן שהרב יחשוש מפסיקה יצירתית המותאמת למציאות הייחודית של השואל גם אם ישתכנע שמדובר בצורך מיוחד. הפסיקה האינטרנטית אף יוצרת אמות מידה של ריבוי תשובות בזמן קצר ולעיתים קרובות נדמה שחסר בהן עומק עיוני, ועל כך ארחיב להלן.

פסיקת הלכה 'מידית'

כאמור, תופעת השו"ת באינטרנט, בשיחות טלפון, בדואר אלקטרוני ואף במסרונים סלולריים תופסת תאוצה ומשנה את היחסים שבין הרב לקהילתו. נתונים טכניים אלה משפיעים על תפיסת ההלכה של הפוסק עצמו וקל וחומר של קהל שומעיו, המעוניין פעמים רבות בתשובה קצרה ומהירה. החסרונות בשיטות פסיקה אלו בולטים עד מאוד, כפי שרמזתי לעיל בנושא הקהילות הווירטואליות. הדמיון בין התשובות באינטרנט לבין ספרות השו"ת הקלסית קלוש ביותר, ונדמה לי שהדברים גלויים: פסיקות אלו מטבען מותאמות פחות למצב הספציפי של השואל ולפיכך מדויקות פחות ומספקות לו מענה חלקי בלבד. הפסיקה המידית מתאפיינת ברמת עיון נמוכה יותר, וממילא רובצת לפתחה סכנה של רדידות ושטחיות. פסיקה זו מקבעת את הפוסק ואינו מאפשרת לו יצירתיות, הן בשל הממד הפומבי והיעדר הדיסקרטיות של השיח האינטרנטי והסלולרי הן בשל

תפקידי הרבנות הקהילתית בימינו ומשמעותה

אחד הפתרונות לקשיים שהציבור הביקורתי בקהילה מציב לפני הרב הוא ניסיון ליצור מצב של בערות בקרב חברי הקהילה, או לשמר מצב כזה. למרבה הצער נתקלתי בתופעה כזאת בעת האחרונה בביקור אצל קהילה מסוימת בחו"ל שכמעט כל חבריה היו בעלי רקע תורני ואקדמי רחב. נתבקשתי להעביר שיעור לציבור והצעתי לרב שאלמד על סוגיית שימוש נשים בתפקידים ציבוריים. הרב ביקש ממני בכל לשון של בקשה להימנע מכך, שכן זה לא כבר התנהל בקהילה דיון בשאלה אם ראוי שאישה תיבחר לנשיאת בית הכנסת. למורת רוחם של רבים מבני הקהילה פסק הרב לחומרה ואסר לבחור אישה לתפקיד. הסברתי לו שאעסוק בשיטות הראשונים והאחרונים בנידון בצורה 'אקדמית' ואציין במפורש שיש לציית להכרעת רב הקהילה בכל הקשר מקומי. תגובתו הדהימה אותי. הוא אמר: 'אם תלמד את המקורות, ידע הציבור כי הבסיס ההוראתי ההלכתי קלוש ביותר!' לבסוף העברתי שיעור אחר בשיטות הראשונים במושג 'אלו ואלו דברי אלקים חיים'. בסוף השיעור ניגשו אנשי הקהילה בהתרגשות להודות לי והטעימו: 'כבר שכחנו שיותר לחשוב כשלומדים תורה'. הרב, לעומתם, היה מלא ביקורת והביע הסתייגות מדבריי בשיעור. על שאלתי אם מצא בהם טעות כלשהי ענה: 'חלילה וחס! הכול היה אמת לאמתה של תורה, אלא שאין ראוי שה'בעל בתים' ידעו אמת זו'.

סמכותו של הרב באותה קהילה נשמרה, אם כן, באמצעות הניסיון למנוע מהציבור את הידע הנרכש בלימוד תורה מעמיק ואיכותי, שכן לתפיסתו של הרב פיתוח החשיבה הנדרשת ללימוד תורה משמעותי מסוכן. מדובר אמנם בדוגמה קיצונית למדי אך היא ממחישה לדעתי הלך רוח שבא לידי ביטוי ברמות שונות בקהילות מסוימות.

למותר לציין כי פתרונות מעין אלו, מלבד הנזק שהם עלולים לגרום בטווח הארוך, כמעט אינם ישימים במציאות שאנו חיים בה, ואולי אף אינם בני מימוש בעידן שהידע הופך להיות נגיש לכול.

רבנות קהילתית – מודל חלופי

כאמור, התפוררות מוסד הקהילה כפי שהיה מוכר עד ימינו, נורמות הפסיקה המידית ושינויים באופייה של הקהילה, המורכבת מציבור רחב בעל חשיבה

נורמת הפסיקה המידית הקובעת שעל הפוסק להשיב את התשובה הברורה ביותר בזמן הקצר ביותר. אמות מידה אלו אף יוצרות נטיית החמרה בפסקים, משום שלעתים, בגלל אייכולתו להבין את מכלול הפרטים ולענות תשובה מדויקת ומורכבת, הפוסק מעדיף להחמיר.

ייתכן שנורמות פסיקה אלו אף ניזונות מן ההנחה שבעידן שהידע נגיש לכול מקומו של הרב כפוסק מצטמצם במידה רבה, אולם דומה שהנחה זו חוטאת לאמת. הידע ההלכתי עדיין אינו נגיש במידה המאפשרת ויתור על הפונקציה הרבנית, שכן רוב השאלות ממשיכות לגעת בתחומים אפורים, כלומר תחומים שבהם קריאה פשוטה במקורות אינה מאפשרת הכרעת דין בלא חוות דעת מקצועית של מי שבקי בכלי המלאכה של עולם ההלכה.

בשולי הדברים אוסיף שנרמה לי שתהליכים אלו קשורים לעוד תופעה בעולם הפסיקה העכשווי: פסיקה באמצעות עלוני פרשת השבוע המופצים מדי שבת בשבת בבתי הכנסת. רידוד העיון ההלכתי וסכנת השטחיות מאפיינים גם את אמצעי התקשורת הזה, ולאלו מצטרפת סכנה אחרת – טשטוש הגבולות שבין פסיקה הלכתית לכתובה פובליציסטית אקטואלית וערכוב התחומים תוך כדי שימוש בפסיקת ההלכה לקידום סדר יום פוליטי אקטואלי, ודי לחכימא.

מקומם של בוגרי הישיבות בקהילה

תופעה שלישית המשפיעה על מרקם היחסים שבין הרב לקהילתו היא קיומו של ציבור בעל ידע תלמודי והלכתי לצד ציבור רחב שאין לו ידע רב בתלמוד ובהלכה אך הוא רגיל בחשיבה עצמאית וביקורתית. ציבורים אלה מעוניינים לשמוע הכרעות בסוגיות הלכתיות אך לעתים קרובות אינם מסוגלים לקבל בלא הרהור (ולפעמים אף בלא ערעור) את התשובות הניתנות. מובן שסמכותו של הרב נפגעת כאשר אין בידיו היכולת הבלעדית לפסוק הלכה ולעייין ולנתח את המקורות ההלכתיים.

הפתרון הנפוץ להתנגשות בלתי נמנעת זו הוא כאמור יצירת קהילות אגאוגרפיות של בוגרי ישיבות שחבריהן נסמכים על פסקי ראש הישיבה גם לאחר סיום הלימודים. על החיסרון הטמון בקהילות מסוג זה עמדתי לעיל.

תפקידי הרבנות הקהילתית בימינו ומשמעותה

הרב ושל פסיקותיו וליחסים מתוקנים בינו ובין קהילתו. היעדרו של שיח זה, שמאפיין את רוב הקהילות כיום, גורר עמו בהכרח ריחוק וניכור מההלכה עצמה. לפיכך רבנות קהילתית שתצליח להחזיר את השיח הבין-אישי לתחום ההלכתי עשויה להחזיר את אנשי הקהילה אל ההלכה עצמה ואל סמכותו של הרב.

ראשית, במערכת שאני מבקש לעצב, העיסוק ההלכתי לא יהיה מנת חלקו של רב קהילה בלבד. גם חברי הקהילה עצמה על כל גווניה, ובייחוד בוגרי הישיבות ותלמידי החכמים שבה, ישתתפו בו. במקום לנסות להדיר את הציבור הרחב מהשיח ההלכתי, כפי שנעשה באותה קהילה בחו"ל, אני מציע להעצים את סמכותו של הרב בעזרת מדיניות הפוכה: הרב יתאמץ לערב את הציבור בפסיקת ההלכה. הרב לא יתפקד עוד כפוסק הלכה במוכן המקובל בלבד, אלא יהיה גם מעין מדריך ומנחה לשיח ההלכתי בקהילה.

דמוקרטיזציה של הסמכות ההלכתית

במה דברים אמורים? הפסיקה תתהווה בשלושה מוקדים: הרב, הקהילה וקבוצה של תלמידי חכמים, בעיקר בוגרי ישיבות. האחרונים ישמשו מעין 'ועד חכמים' ויבחנו, על פי בקשת הרב, שאלות הלכתיות מחיי קהילה (על כך נרחיב להלן). הציבור הרחב בקהילה יהיה שותף לשיח ההלכתי וישפיע עליו בעזרת שני עקרונות מרכזיים: לימוד תורה משותף דמוקרטיזציה של הסמכות ההלכתית. הראשון יתבטא בשיתוף קהילה בשיח ההלכתי: הרב ישתף את הציבור בדרך פסיקתו ובלבטיו ההלכתיים, ואף יעביר שיעורי תורה בנושאים הלכתיים העומדים על סדר היום הקהילתי. שיעור כזה, אם יינתן בטרם פסיקת ההלכה, עשוי להעשיר את הרב בנקודות מבט חדשות הן בבחינת הטקסטים התורניים הן בהבנת המציאות שעמה הוא מתמודד בפסיקתו. עקרון הדמוקרטיזציה והענקת הסמכות גם לקהילה עצמה יתבטאו בשתי צורות: הראשונה היא השקיפות המלאה בין הרב ושאר המעורבים בתהליך הפסיקה לבין קהילה. הנכונות לשתף את הציבור בלימוד ובדיון ולעתים אף בהכרעה תשרה אווירה של שקיפות על הרב ועל ההלכה וכן תחושה מתחדשת של אמון והזדהות שאנו מייחלים לה. הלמידה המשותפת והדיון עשויים להעלות את קרנה של תורה בעיני הציבור ולחולל התעניינות מחודשת בערכי תורה ובשיקולי פסיקה. הרב מצדו יזכה

ביקורתית ומבוגרי ישיבות רבים, הביאו לערעור סמכותו של הרב כפוסק ולערעור היחסים בינו לבין קהילה. בניסיון לתת מענה לשלושה מוקדים אלו אנסה להציע מודל שונה לרבנות ולפסיקה הקהילתית וכן ליחסים שבין הרב לקהילתו.

בטרם אתאר מודל זה, הנועד לשינוי סדרי הפסיקה במסגרת הרבנות הקהילתית, ברצוני לגעת בפן אחר בדמותו של הרב – תפקידו כמורה רוחני. לכאורה היה אפשר לטעון שבעקבות ערעור מעמדו, רב קהילה צריך לאמץ לעצמו תפקיד אשר ייתן מענה לצרכים אחרים של הקהילה, כלומר להיות מורה דרך בסוגיות ערכיות ורוחניות. ואכן, הדרישה למורה מסוג זה הולכת וגוברת בדורות האחרונים, והדברים גלויים לעין. הרב יכול לקבל על עצמו את התפקיד בדרגות שונות, על פי דרגתו ובהתאם לאופי קהילתו: הוא יכול לשמש מעין 'רכז הפעילות הדתית' ולעסוק בארגון קהילה סביב תרבות רוחנית, דתית ולימודית משותפת. יתרה מזו, הוא יכול לשמש גורם מייעץ ואיש רוח, להעניק זווית מבט משמעותית על מציאות החיים הציבורית והפרטית של אנשי קהילתו, בדומה לתפקידו של הרב בישיבה אך בצורה המותאמת לציבור בוגר של אנשים העוסקים במלאכת יומם.

ואולם על אף חשיבותם של צדדים אלו בתפקודו של הרב, ברצוני לטעון כי מרכז הכובד של ייעוד הרב קהילתי צריך להישאר במישור הפסיקה ההלכתית ואל לו להדיר רגליו לגמרי מתחום זה, משום שהבסיס לכל שיח רוחני-קהילתי הוא מסגרת החיים היהודיים, המתבטאת בהתנהגות הנורמטיבית-הלכתית היום-יומית בחיי קהילה. איני יכול לתאר מצב שהקהילה ורבה ינהלו שיח רוחני-ערכי עמוק, ואילו הרובד הבסיסי של אורח החיים היהודי, המהווה מסגרת לשיח זה, יופקר להתנהלות המידית באינטרנט ובספרי קיצור להלכה.

מן הראוי שהרב בדורנו יעסוק בשיח רוחני וערכי וינסה לגעת בבני קהילתו גם במישורים אלו (לפי דרגתו ודרגתם), אך עליו לשמר ולחזק את תפקידו הבסיסי: ניהול מסגרת קהילתית של אורח חיים יהודי, שמתבטא בהתנהלות ההלכתית של קהילה ובשיח התורני על אורח חיים זה.

בחלק הבא אנסה להציע מודל חלופי לתפקידו המרכזי של הרב קהילתי, קרי תפקיד של פוסק ושל סמכות הלכתית. העיקרון המנחה מודל זה הוא החתירה להחזרת השיח הבין-אישי לתחומים אלו. שיח זה, בין הרב לקהילתו על גווניה השונים ובין קהילה לבין עצמה, היה מאז ומעולם בסיס מוצק לסמכותו של

תפקידי הרבנות הקהילתית בימינו ומשמעותה

תלמידי חכמים. מובן שבקהילות מסוימות אפשר ליישם את המודל בצורה חלקית, למשל דרך הפחתת המעורבות של כלל חברי הקהילה והגברת הפעילות של 'ועד החכמים' או דרך שינוי המשקל ההלכתי הניתן לעמדתם של חברי הוועד.

שורשים היסטוריים

ייתכן שהצעה זו נראית חדשנית ופורצת דרך, אך למעשה יסודותיה טמונים בסדרי קהילות ישראל השונות לאורך הדורות. אמנם ניסוחה כמודל מערכתית שלם לא נעשה בעבר, אך העקרונות המנחים של ההצעה מופיעים במקורותינו בכמה וכמה מקומות.

כך למשל, בתקופת הגאונים אנו מוצאים שפעמים רבות הגאון לא כתב תשובות על דעת עצמו אלא בשם חכמי הישיבה שעמד בראשה. וכך מנסח זאת רב נתן הכבלי:

וכך היה מנהגם בתשובת השאלות: בכל יום מהחודש אדר מוציא אליהם כל השאלות שהגיעו אליו, ונותן להם רשות שישבו תשובה עליהם. והם מכבדים אותו ואומרים 'לא נשיב בפניך', עד שהוא תוקף בהם, ואז מדברים כל אחד ואחד לפי דעתו לפי חכמתו, ומקשין ומפרקין ונושאים ונותנים בכל דבר ודבר ומעיינין יפה יפה. וראש ישיבה שומע את דבריהם ומבין כל מה שאומרים ומקשין זה לזה, ועומד ומעייין בדבריהם עד שיתברר לו האמת, ומיד יצווה לסופר להשיב ולכתוב.³

וכך מסכם את הנושא פרופ' ברודי בספרו 'צוהר לספרות הגאונים':

איננו יכולים לקבוע מה היתה מידת ההשפעה האמיתית של חכמי הישיבה האחרים על ההכרעה הסופית בפסיקת ההלכה, שנותרה בידי הגאון. מסתבר שהיא לא היתה אחידה, אלא השתנתה בהתאם לנסיבות

להערכה כנה על מפעלו הקהילתי. נוסף על כך אם יתברר שהרב אינו מתאים לקהילה שהוא מופקד עליה, יהיה אפשר להחליפו ברב אחר שדרכי חשיבתו התורנית יהיו מקובלות על חברי הקהילה, דבר שיועיל הן לרב עצמו הן לקהילה. השפעת הציבור תכתא גם ביחס לאותו 'ועד חכמים' של בוגרי ישיבות: מלבד היותו של גוף זה בשר מבשרה של הקהילה (שהרי אלו יהיו אנשי הקהילה ובני משפחותיהם), אפשר אף להרכיבו בצורה דמוקרטית – לקיים בחירות בקרב חברי הקהילה או סבב בין חברי הוועד (תיתכן רוטציה קבועה) וכדומה.

'ועד חכמים' זה, שיורכב כאמור מבוגרי ישיבות ומתלמידי חכמים הבקאים בהלכה, יקיים שיח הלכתי ער וכך יסייע לרב בפסיקותיו. הדרכים לעיצוב השפעתו של הוועד רבות: אפשר להחליט על דיון בוועד בכל שאלה הלכתית שהרב נדרש אליה או לחלופין לכנסו רק מספר פעמים קבוע בשנה לצורך דיון בשאלות מהותיות על חיי הקהילה. בין שני קטבים אלו יש אפשרויות ביניים רבות, והמערכת יכולה להתגמש על פי אופי הקהילה הספציפי. במסגרת זו אפשר לקיים דיונים הלכתיים תאורטיים של הוועד, גם בנוכחות הקהילה כולה, כחלק מהגברת לימוד התורה והשיח ההלכתי בקרב חברי הקהילה.

גם קביעת מעמדו של גוף זה לעומת מעמד הרב עשויה להיעשות בדרכים שונות, על פי רצון הקהילה ואופייה. עם זאת הכרחי שהזכות להחליט באיזו מסגרת לקיים את הלימוד, את הדיון ואת ההכרעה תישאר בידי הרב, מכיוון שיש נושאים שהצניעות יפה להם, מבחינת ההלכה או מבחינת כבוד הבריות, או מקרים מיוחדים חד-פעמיים שלא יעניינו את רוב הציבור. בנושאים אחרים ירגיש הרב שראוי שהציבור ילמד את הנושא ויקיים דיון להלכה, אך ההכרעה, מסיבות שונות, צריכה להישאר בידי הוועד – למשל חשש מפני רוב דורסני שלא יתחשב מספיק ברגישויות של מיעוט. אך גולת הכותרת תהיה המקרים שבהם הרב יחליט כי ראוי ומתאים שכל הקהילה תהיה שותפה ללימוד ולדיון ואף לפסיקה. במקרים כאלה סמכותו של הרב תהיה בעיקר להנחות את הדיון ואת השיח ההלכתי ולהצביע על כיוונים עיקריים לפסיקה.

ההצעה האמורה אינה מתאימה כמובן לכל קהילות ישראל, שכן היא מותנית בקיומו של ציבור המתאים לשמש 'ועד חכמים' בקרב חברי הקהילה. עם זאת ברצוני להדגיש שלא מדובר במודל הרלוונטי רק לקהילות שיש בהן רוב משכיל וביקורתי, אלא גם לקהילות בסגנון שונה, מסורתי יותר, שיש בהן ציבור של

3 סדר עולם זוטא (מהדורת נויבאואר, אוקספורד, תרמ"ח-תרנ"ג, עמ' 87-88).

תפקידי הרבנות הקהילתית בימינו ומשמעותה

תרפה. על כי שמעתי כי יש תמהים על דברי, באתי לפרש מה שאמרתי, שאין ראוי לפסוק מלהזכיר ולשאול עתה ביום טוב הראשון של פסח.⁶

בהמשך התשובה מסביר הרא"ש את שיטתו ואת שיטת החכמים המתנגדים לעמדתו, מוכיח את צדקת דרכו ולבסוף מסכם:

והרי הוכחתי. והדבר ידוע שבאשכנז, שהיא ארץ גדולה מאד, וצרפת, וכל הארצות שמאשכנז עד הארץ הזאת, וזאת בכלל, כלם צריכות מטר בין פסח לעצרת; ובודאי רבים הם, ויכולים לשאול בברכת השנים ולהזכיר הגשמים כבני ארץ ישראל בחורף. ובראותי כי הטו את לב הקהל לבלתי קבל ממני דברי אלהים חיים, גם אני חזרתי בי מלשאול ולהזכיר בבית הכנסת שאני מתפלל בו, אע"פ שהייתי יכול לשאול, אע"פ שאני יחיד, כיון שצורך רבים הוא, מכל מקום לא רציתי לעשות אגודות אגודות.

סיום

המודל שהצעתי נע בין שני קטבים – סמכות ודמוקרטיה. יישומו בחיי הקהילה יעצים את סמכותו של הרב כמי שמנצח על השיח ההלכתי בקהילה ומוביל אותו, ייתן מענה לתלמידי החכמים ולכוגרי הישיבות שבקהילה, יאזן ויעמיק את פסיקותיו של הרב ושל 'ועד החכמים' הפועלים עמו, יתרחק מנורמות הפסיקה המידית הרווחות כיום בקרב הציבור ולצד כל אלה ירבה את השיח הפנים-קהילתי מתוך ניסיון לגבש ולייצב את מוסד הקהילה על בסיס שיח הלכתי זה. ועוד זאת: סבורני כי למודל זה השפעה מכרעת על הקהילה. לצד חיזוק מעמד הרב ומציאת פתרון לבעיות שתוארו לעיל, מימוש המודל שהצענו יהפוך את ההלכה למשמעותית יותר בחיי הקהילה ויחיה את השיח ההלכתי ואת מעמד ההלכה בקרב אנשיה, דבר שאנו מייחלים לו.

השונות, ובכללן אישיותם של הגאון ושל החכמים החשובים האחרים. ברור על כל פנים שהגאון לא היה מוכן (ואולי אף לא היה רשאי) לענות לברו על שאלות שהגיעו לישיבה אפילו אם כתוצאה מכך נגרם עיכוב במשלוח התשובות.⁴

כך מצאנו גם בקרב רבני איטליה, למשל המהר"י מינץ, שפעל כפרובה ותיקן תקנות בראש קבוצת 'חברים ותלמידים' שכונו 'רבני ממשלת השררה'. הקבוצה מנתה כשלושים רבנים-תלמידים והשיתוף ביניהם לבין רבם כבואם לתקן את התקנות ניכר בדברי הפתיחה שלהם לכתב התקנות: 'על כן, אני יודא מינץ עם יתר חברי ותלמידי ראינו לתקן הסדרים הנרשמים למטה'.⁵

גם במודלים של רבנות קהילתית 'רגילה' במהלך הדורות אנו מוצאים עשרות תשובות שהפוסק מצהיר בהן שהתייעץ או ניהל שיג ושיח עם חברים, תלמידים וגורמים אחרים בקהילה תוך כדי תהליך הפסיקה. דוגמה יפה להתנהלות מעין זו בתוך הקהילה מובאת בדברי ר' יעקב בעל הטורים, בנו של הרא"ש, על דרך הפסיקה של אביו בקהילתו:

ויהי בשנת חמשת אלפים ושבעים ושלוש לבריאת עולם, נעצרו הגשמים ולא המטיר כל החורף אלא מעט מזעיר, ויקראו צום להתחנן לה' לתת מטר על פני האדמה. ויהי בליל ראשון של פסח אחרי תפלת ערבית, ואדוני אבי הרא"ש היה יושב על פתח ביתו, ואנחנו קצת מהחברים עומדין עליו מימינו ומשמאלו. ויאמר: עתה היה טוב לעורר הדבר אשר מעולם תמהתי עליו: למה לא יזכירו וישאלו הגשם עד שבועות? ויענהו קצת מהחברים: טוב הוא שתודיע הדבר לזקנים ויעשו כן; וישר בעיניהם, וישלחו לחזן הכנסת להזכיר למחר הגשם. ויעשו כן, ויזכירו בני הכנסת הגדולה הי"ג מדות; ויהי קול, כהזכירו, והנה רעש מקצת החכמים אשר לא היה הדבר בעצתם, ויוציאו קול לאמר שלא היה ראוי להזכירו, שסימן קללה הוא. ויתאפק א"א הרא"ש ולא דבר ביום ההוא מאומה, עד ליל חולו של מועד. ויכתוב מגלת ספר לחזק דבריו וזה

4 ירחמיאל ברודי, צוהר לספרות הגאונים, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 1998, עמ' 46.

5 ראו ראובן בונפיל, הרבנות באיטליה בתקופת הריניסאנס, ירושלים: מאגנס, תשל"ט, עמ' 70.